

MLADÁ KATOLICKÁ KRITIKA Z ČASOPISU VYŠEHRAĐ

několik poznámek zvláště in margine roku 1947

Na kulturněpolitických zápasech poválečného období mezi demokracií a budoucí socialistickou totalitou se významně podíleli rovněž mladí katoličtí kritici spolu s historiky, teoretiky i filozofy publikujícími v časopise *Vyšehrad*, jehož čtyři ročníky vycházely v období 1945–1948. Nelze přitom nejít ještě dále do historie. Například až do devadesátých let 19. století. *Vyšehrad* se měl původně jmenovat časopis Katolické moderny, který pak nesmazatelně vešel do dějin katolické žurnalistiky a stejně tak i do historie české literatury pod jménem *Nový život* (1896–1907). Úvahy o názvu *Vyšehrad* najdeme v korespondenci mezi vyšehradským kanovníkem B. M. Kuldou, rodákem z Ivančic, „mecenášem“ a „protektorem“ Katolické moderny a redaktory *Nového života* páterem Sigismundem Bouškou a páterem Karlem Dostálem-Lutinovem, hlavními mluvčími a tvůrci programu Katolické moderny. Ostatně celá skupina básníků-kněží, bohoslovců a sporadicky i světských autorů tvořící základnu Katolické moderny označovala se jako „mladá družina Kuldova“. V souladu s touto tradicí, byť v meziválečném období několikrát přerušenu a znovu a znovu navazovanou, čteme v závěru úvodního slova k prvnímu číslu *Vyšehradu* z 26. 9. 1945: „Hle, jak ve jménu Vyšehradu všechno naše odvěké úsilí o národní svébytnost i mravní záchranu splývá v jednotu díla vládařů, světců, umělců, obroditelů a tvůrců. Nuže, tento duchovní, vnitřně sjednocující a upevňující Vyšehrad budiž nám – vedle cyrilometodějského Velehradu víry – povoláním, příkladem i závazným programem“¹.

1 Úvodní slovo (nepodepsáno), *Vyšehrad* 1945, s. 1. Srov. mj.: S. Bartušek: *Katolická moderna. Karel Dostál-Lutinov a jeho přátelé a spolupracovníci*, Třebíč 1996.

Jestliže ještě první ročník *Vyšehradu*, nesoucího od počátku své existence až do posledního vyšlého, šestého čísla čtvrtého ročníku z 10. 12. 1948 podtitul *List pro křesťanskou kulturu*, redigoval generační druh Bedřicha Fučíka a pátera Jana Strakoše Aloys Skoumal, který byl rovněž v redakční radě meziválečné revue mladých katolických kritiků *Tvar* (1927–1932), výkonným redaktorem druhého ročníku, zahájeného prvním číslem až 1. 1. 1947, již byl mladý básník Ivan Slavík. (Zrovna v téže roce vyšla Slavíkova prvotina *Snímání z kříže*.) Právě tento ročník nejvýrazněji dokládá aktivní účast nejmladších katolických kritiků v tehdejších sporech o současnou poezii. Ostatně I. Slavík, jak známo, byl mluvčím katolické skupiny při představování jejich programu v Umělecké besedě, kde se podobně prezentovaly i ostatní skupiny. Podle jeho slov katolická poezie musí být „moderní a křesťanská“. A podobné argumenty najdeme i v úvodním slově Miloše Dvořáka k *Velikonočnímu almanachu poezie*, který v roce 1947 uspořádal další představitel mladých Zdeněk Rotrekl. M. Dvořák byl také jedním z nejvýznamnějších kritiků, historiků a teoretiků, kteří publikovali ve druhém a hlavně ve třetím ročníku *Vyšehradu*. Vedle zásadní kriticko-teoretické úvahy *Čepovo pojetí života a umění* otiskl M. Dvořák ve druhém ročníku rovněž dva významné příspěvky z kulturněpolitické oblasti: *Názory Ždanova na úkoly umění* a *Integralita umění*. Oba stojí za pozornost hlavně proto, že stejně ostře jako tehdy Václav Černý v *Kritickém měsíčníku* vystoupil Dvořák proti způsobu, jakým byli ze sovětské literatury z politických důvodů pod rouškou „kritiky“ odstraněni Zoščenko a Achmatovová. V lecčems se sice neshodl s názory Černého (například co do „povinnosti umělce ke státu“). Na druhé straně plně podpořil názory Edvarda Beneše z jeho projevu na prvním sjezdu československých spisovatelů.

Podle slov M. Dvořáka, jež z dnešního hlediska nelze charakterizovat jinak, než jako slova prorocká, všechno to, o čem se tehdy jednalo na spisovatelském fóru, stane se rozhodujícím „v duchovním zápolení“ příštích desetiletí...² V rámci sporů o smysl a poslání české poezie je pak významným příspěvkem Slavíkova stať *Nejmladší česká poezie*, článek na první pohled jen bilanční, v němž se autor zabývá mladou poezií od sbírek J. Ortena, I. Fleischmanna, L. Fikara, I. Blatného, J. Koláře, J. Haukové a hlavně J. Kainara až po K. Bednáře, L. Kunderu a J. Hořce.

2 M. Dvořák: *Čepovo pojetí života a umění*, *Vyšehrad* 1947, s. 71. Týž: *Názory Ždanova na úkoly umění*, *Vyšehrad* 1947, s. 220. Týž: *O interpretaci umění*, *Vyšehrad* 1947, s. 305.

Tedy představiteli všech šesti básnických skupin, které se tehdy – některé s počátky v protektorátním období – konstituovaly a představily v Umělecké besedě. Bude ještě příležitost vrátit se k Slavíkovým názorům. Předtím ale chceme podotknout, že v témž dvojčísle (č. 14–15 z 14. 5. 1947) vyšly další zásadní příspěvky. Na úvod čísla „poznámka k současné české poezii“, jak zněl podtitul článku Emanuela Frynty *O přesvědčivosti uměleckého výrazu*, dále stať Drahomíra Šajtara, též jednoho z mladých, *K situaci mladé prózy*, s kritikou románů Bohuslava Březovského *Člověk Bernard* a Miroslava Hanuše *Já, spravedlnost* (oba vyšly s vročením 1946).

I. Slavík se k problematice současné poezie vrátil v článku z následujícího třetího ročníku *Vyšehradu*, když v 11. čísle (12. 2. 1948) publikoval svůj *Průhled do mladé poezie*; v něm byla opět středem zájmu „nemetafyzická“ poezie Josefa Kainara, ale také sbírka Ivana Blatného *Hledání přítomného času*. K této sbírce se – obdobně jako i Miloš Dvořák v *Akordu* – vyjádřil značně kriticky (závěrečné básni sbírky a Blatného skladbě o „čarodějnicí Terrestris“ vytkl mimo jiné „mýtizaci života“ jako síly hýbající přírodou..., což nepokládal za nic jiného, než za „znevtvořenou metafyziku“).

Dostáváme se tak k ústřednímu problému teoretického uvažování I. Slavíka o smyslu poezie a vůbec literatury. Ale zároveň k neuralgickému bodu názorů některých katolických teoretiků vyslovujících se k tolik tehdy diskutované mladé poezii a jejímu poslání v současném světě. Hledáme-li kořeny Slavíkových požadavků kladených na poezii, najdeme je kromě jiného v úvodu jeho předchozí stati *Nejmladší česká poezie*. Při zdůrazňování metafyzických nároků kladených na poezii opírá se na jedné straně o ruského filozofa křesťanství Nikolaje Berďajeva, na druhé straně se odvolává na spis francouzského autora Josepha Calveta *Katolická kritika*. A střetá se jak s názory teoretiků skupiny kolem časopisu *Generace*, jejímž hlavním mluvčím byl Jan Grossman, tak Kamila Bednáře anebo Jiřího Koláře.³

Jak je zřejmé z úryvku z připomenuté Calvetovy knihy, který v překladu Leopolda Vrlý vyšel ve druhém ročníku *Vyšehradu* (č. 18–19 z 11. 6. 1947) pod názvem *Katolický cit a duch sakristie*, francouzský kritik ne zcela šťastně zdůrazňuje, že při hodnocení díla „z hlediska katolického

3 I. Slavík: *Nejmladší poezie česká, Vyšehrad 1947*, s. 211. Dále srov. týž: *Průhled do mladé poezie, Vyšehrad 1947*, s. 173.

nestačí nám vědomosti náboženské, je k tomu ještě potřeba katolického citu“. Ten je podle Calveta nezbytný pro hodnocení děl přítomnosti, ale není bez užitku také „pro pochopení minulosti“. Bohužel tímto kritériem hodnocení zavádí se do teorie a zvláště pak do kritické praxe hledisko zcela subjektivní a hlavně intuitivní. Kromě toho mluví Calvet v závěru stati o nutnosti „katolické mentality“, již lze „rozvíjet a zjemňovat vhodným pěstěním“: totiž četbou autorů jako jsou sv. Augustin a sv. Tomáš, Bossuet, de Maistre, papežské encykliky a vůbec oficiální učení Církve. Tedy autority, autoritativní kritika - a od ní není daleko k normě, normativnosti a dogmatismu...⁴

Touto zmínkou přecházíme ovšem z kulturněpolitické sféry do oblasti filozoficko-teoretického uvažování. A je jenom dobře, že vedle odkazu na Calveta objevují se ve *Vyšehradu* i jiné stati o hodnocení literatury a umění i života z křesťanského hlediska. Do druhého ročníku například Jan Čep píše na úvod prvního čísla (z 1. 1. 1947) stať *Křesťan a svět*, která má kulturněpolitický dosah a význam. A je typicky čepovskou reflexí doby „úpadku víry v moderním světě a odkřesťanštění moderní společnosti“. „Moderní ideologie, které se dokládají svou vědeckostí, jsou ve skutečnosti nesený silou, která je zbloudilým derivátem nevykořenitelné potřeby a touhy náboženské“, píše zde J. Čep. A předtím, i když jen v jinotaji, poukazuje na hlavní nebezpečí: „Nenávidím katolíky, poněvadž hlavním znakem katolictví je nenávisť, řekl mi nedávno jeden z mladých vyznavačů světového názoru, který se dnes rozlévá světem s fanatismem záplavy islámské...“ Svou stať adresovanou mladým pak uzavírá: „Opakuji však znovu: má-li být vaše práce, která nebude bez obětí, a možná bez obětí nejvyšších, co platná, musíte být sami křesťany skrz naskrz, svou vírou, svým poznáním i životem. To je váš první boj, ve kterém musíte zvítězit: aby se život každého z vás stal ohniskem, z kterého by vyzářovala Kristova pravda a láska, neboť jedině ona je schopna proniknout a proměnit těžkou a tvrdou hmotu tmy, pýchy a nenávisť, která dnes zazdívá na všech stranách naše pozemské obzory“.⁵

Ale zpět k poezii roku 1947. Za jednoho „z nejopravdovějších mladých“ považuje I. Slavík ve svém článku J. Kainara a třebaže básníkovi nedává za pravdu v jeho úsilí „o sociální optimismus“, označuje jeho poezii za „řádnou a opravdovou“⁶. V tomto bodě se však neztotožňuje

4 J. Calvet: Katolický cit a duch sakristie, *Vyšehrad* 1947, s. 284.

5 J. Čep: Křesťan a život, *Vyšehrad* 1947, s. 1.

6 I. Slavík: Nejmladší poesie česka, *Vyšehrad* 1947, s. 213.

s Bohumilem Pavlokem, dalším mladým kritikem z řad katolíků, jehož recenze se tehdy objevují hlavně v časopise *Akord* redigovaném Janem Zahradníčkem. Vzniká tak polemika nikoli jen o Kainara a hlavně o jeho způsob vidění a ztvárnění světa a člověka v něm, nýbrž také střet s obecnějším dosahem – a to o katolickou literaturu a umění vůbec. Je dokladem dost ostrého třibení názorů kritiků v rámci jedné skupiny. To ostatně není mezi katolíky nic ojedinělého a podobné spory bychom mohli najít i v meziválečném období. Dalším příkladem neshod v teoretické oblasti jsou po roce 1945 třeba rozdílné názory Timothea Vodičky, rovněž kmenového autora *Vyšehradu* a zvláště *Akordu* a na druhé straně Miloše Dvořáka. A to co se týká nikoliv pouze subtilních otázek poetik některých básníků, nýbrž základních otázek teorie a metodologie kritiky (zejména katolické a křesťanské) a hlavně současné literatury a jejího poslání ve společnosti.

I. Slavík se ve *Vyšehradu* představil i jako recenzent jednotlivých básnických sbírek svých současníků. Ve druhém ročníku například knihy Jiřího Koláře *Ódy a variace*. Na ní si váží, že má „chuť času“ (rozuměj musela být napsána dnes a nikoli jindy). Vadí mu však „mnohomluvnost, siláckost a jistá literárnost“. Slavík recenzoval i Kroupův překlad knihy Paula Verlaina *Prokletí básníci* a akcentuje Verlainovu „náboženskost“, katolicismus, jenž „nelze z jeho díla vyjmout“. Sbíрка *Cesta k polední* Slavíkova generačního druha Vladimíra Vokolka ze skupiny katolických autorů je recenzentovi „svědectvím vidění apokalypsy této doby“, „suchá hořkost“ Vokolkových veršů mu připomíná „až nějakého barokního básníka“. Vytýká mu ale, že se „až příliš inspiruje věcmi vnějšími“, byť právě od něho by očekával „dialog s Bohem“.⁷

Vzhledem k rozsahu nemůže být cílem tohoto příspěvku zabývat se podrobněji „kritickým typem“ I. Slavíka. To čeká autora monografie o I. Slavíkovi jakožto významné osobnosti katolické poezie, kritiky a publicistiky, o Slavíkovi překladateli a editorovi. Stejně tak je potřebné podat ucelený obraz literární kritiky v poválečných katolických časopisech, zvláště v *Akordu* a *Vyšehradu*. K tomuto tématu v dalším aspoň několik podnětů. Námětů je hodně, včetně třeba úplného dešifrování značek, pod nimiž psali recenzenti přispívající do rubriky *Nové knihy* časopisu *Vyšehrad*. Anebo – po všem tom minulém buď úplném zavržení katolické literatury nebo mlčení o ni – aspoň základní prezentace

7 I. Slavík, *Vyšehrad* 1947, s. 110.

zapomenutých kritiků, ať již své recenze podepisovali anebo opatřovali šifrou. Samozřejmě s následující stručnou biografií autorů a bibliografií jejich činnosti, třeba po vzoru *Skryté tváře české literatury* Z. Rotrekla... Kdo dnes kromě pamětníků a několika specializovaných historiků literatury ví něco víc třeba o Vladimíru Dvořákovi, Iljovi Dušinovi, Leo Gruberovi, Gustavu Havířovi, Františku Markovi, Karlu Metyšovi, Josefu Myslivcovi, Josefu Zahradníkovi, Františku Zvěřinovi i některých dalších?

Anebo z těch tehdy úplně nejmladších: Ve třetím ročníku *Vyšehradu* uveřejnil z popudu Bedřicha Fučika svoje první recenze tehdy sedmnáctiletý středoškolák Mojmir Trávníček⁸. Ten se pak osudově díky dlouhotrvající nemoci dostal do středu literárního dění až v období samizdatu a po listopadu 1989. Dnes snad nemusím podněty M. Trávníčka pro celou českou literární kritiku a historii a zvláště pro katolickou publicistiku nijak specifikovat. A ještě jedna osobnost: Do široké škály recenzentů patřil také Alexander Heidler z rodiny významného českého, předčasně zesnulého historika Jana Heidlera, autora prací z oblasti českých politických dějin druhé poloviny 19. století. A. Heidler ovšem zveřejnil ve třetím ročníku *Vyšehradu* také rozsáhlejší stati *Je mezi-církevní spolupráce možná?* a *Radost z Hospodina je naše spása*. To bylo v období, kdy třetí ročník *Vyšehradu* řídil širší redakční kruh ve složení J. Čep, B. Fučík, E. Frynta, R. Voříšek a A. Vyskočil. A. Heidler se pak problematikou české literatury v širších kulturních souvislostech zabýval po svém odchodu do emigrace, ostatně jako mnoho těch, kdo zvolili tuto cestu. Připomeňme aspoň Heidlerovu stať *Katolická literatura v novém státě* (rozuměj po roce 1918) publikovanou ve sborníku *Slovo a naděje* (Křesťanská akademie, Řím 1978).

Málo známo je i to, že mezi recenzenty *Vyšehradu* byli kromě I. Slavíka i další básníci anebo prozaici, třeba Jan Dokulil a Ladislav Dvořák. Posledně připomenutý například s velkou vehemencí kritizoval sbírku Zdeňka Rotrekla *Pergameny*, v níž prý básník na rozdíl od svých předchozích děl dospěl „k subjektivismu až absurdnímu“, k básním uzavřeným zcela do sebe, neprodyšně zavaleným sebou, k libovolným obrazům a veršům...⁹ Předchozí jen jako malé svědectví toho, že tehdejší literáti, byť z jednoho názorového „seskupení“, vůbec k sobě nebyli shovívaví.

8 Srov. mj. mt. (=M. Trávníček): Boris Leonidov – Pokoj číslo 3, *Vyšehrad* III, 1947/8, s. 48.

9 L. Dvořák: Z. Rotrekl – Pergameny, *Vyšehrad* III, 1947/8, s. 212.

Dalším z kritiků přispívajících do rubriky *Nové knihy* byl Zdeněk Kalista. Ve druhém ročníku *Vyšehradu* (na úvod dvojčísla 18–19 z 11. 6. 1947) otiskl však Kalista delší zamyšlení nad knihou švýcarského autora Maxe Picarda. Ve stati *Hitler v nás* – to byl název knihy – a s podtitulem *Historikovy poznámky na okraj nové knihy Maxe Picarda* precizuje jednak to, co napsal Švýcar: že předchůdce novodobých nacistických a fašistických diktátorů lze hledat již v řadách renesančních tyranů. Hlavně ale upozorňuje na nebezpečí „soudobého tíhnutí k Absolutnu“, ne ale k Absolutnu v křesťanském pojetí, ale v takovém, které by mohlo přinést zrod nového Hitlera „v tisíci podobách“. A v souladu s Picardem zdůrazňuje, že křesťanství je jediná cesta, kterou je možno dostat se ze zajetí „Hitlera v nás, tj. diskontinuitního myšlení...“¹⁰ Kalistovu ideu „křesťanského socialismu“, jak ji vytýčil v závěru studie, nelze chápat jako stanovení nějakého kulturněpolitického programu, ani jako politický cíl. Neboť spíše je to stanovisko morální a volní. Obdobné poukázání na křesťanství jako na jediné pojitko „mezi nadčasovým a časovým, božským a lidským“ (což jsou další Kalistova slova), najdeme i v jednom z dalších příspěvků *Vyšehradu*, které lze zařadit do kulturněpolitické oblasti. A to ve druhém ročníku třeba ve statích Dominika Pecky *Křesťanský realismus, Kredo moderního člověka* anebo ve dvou jeho statích věnovaných individu a individualitě, osobě a osobnosti. Ale též v člancích básníka Zdeňka Řezníčka, i když ty jsou v prvním plánu „slovem ke dni“ (rozuměj komentářem k některým aktuálním otázkám). Obecněji, ve filozofické rovině, pojednávají o závažných dobových problémech studie Rudolfa Voříška *Má věda poslední slovo?* anebo *Křesťanství v tomto světě*. A pokud jde o první a druhý ročník časopisu, komentáře ke kulturněpolitickým otázkám v širších, evropských souvislostech podávaly články francouzského autora Daniela-Ropse, psané pro *Vyšehrad* na objednávku.

Z posledního ročníku *Vyšehradu*, jehož první číslo vyšlo 1. 10. 1948, tedy půlrok po „vítězném“ únoru, již je zřejmé, že ubývá prostoru pro demokracii. Redakce časopisu, teď řízená Albertem Vyskočilem, soustředila se proto v úvodu čísla zpravidla na publikování úryvků z projevů církevních autorit, ty ostatně zastávaly roli kulturněpolitických výzev aspoň v mezích těch možností, které nastupující totalitní režim připouštěl. Šlo například o projevy kardinálů Suharda, Saliege a Hlonda anebo byl otištěn úryvek z komentáře k Otčenáši, který napsal páter Alfred Delp ve

10 Z. Kalista. *Hitler v nás*. *Vyšehrad* III, 1947/8, s. 273.

vězení Tegel jako spoluobviněný v procesu proti atentátníkům na Hitlera. A když se nesmělo psát o konkrétních problémech svobody spisovatelů u nás, publikovala redakce stať polské autorky Zofie Starowieyské-Morstinové *O svobodě katolického spisovatele*. Tu v příštím čísle komentoval A. Heidler článkem *K odpovědnosti katolického spisovatele*, mimo jiné s důrazem na to, že chce-li theolog „připomínati katolickým spisovatelům jejich odpovědnost, nemá a nemůže jim předpisovati!“.

Statečným projevem je ve dvou posledních, pátém a šestém čísle třetího ročníku *Vyšehradu* na pokračování uveřejněná dialogizovaná próza, vlastně jinotajný apokryf Vladimíra Vokolka s camusovsky laděným námětem i názvem *Soud nad cizincem*, úvaha o vině skutečné a o zdání viny, o vině a trestu. A jestliže v jednom fiktivním dialogu tohoto textu objevují se věty „Neboť obžalovaný je lež. Žijeme vůbec v povážlivé době existenciality lži, kdy co se zdá už téměř jest“¹¹, jde o slova, jež nedlouho nato stala se skutkem.

11 V. Vokolek: *Soud nad cizincem*, *Vyšehrad* IV, 1948, s. 65, 87.